

Фіалка Михайло Ігорович,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.92

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЮЄ СЛУЖБОВЕ ПІДРОБЛЕННЯ

В статті здійснений кримінологічний аналіз особи, яка вчинює службове підроблення і розкритий зміст її основних характерних рис: соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-рольових та морально-психологічних.

Ключові слова: службове підроблення, особа злочинця, властивості особи злочинця

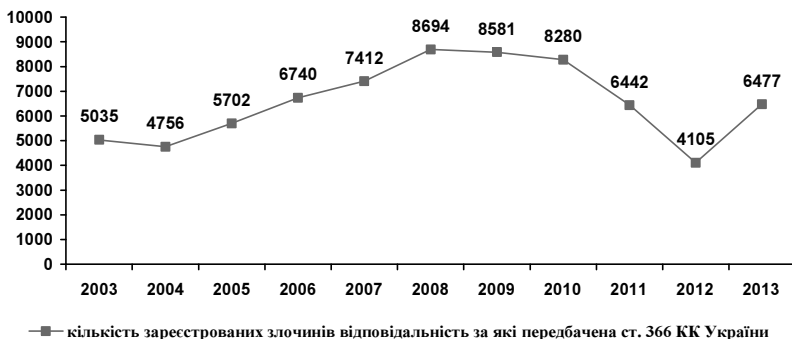
Вдале попередження злочинів можливе лише в тому випадку, коли увага буде сконцентрована, в першу чергу, на особі злочинця. Це пояснюється тим, що вона є носієм причин вчинення тих чи інших суспільно небезпечних діянь. Іншими словами, особа злочинця виступає як основна та найважливіша ланка всього механізму існування та виникнення злочину. При цьому наша точка зору ґрунтується на думці, якої дотримуються як вітчизняні, так і закордонні науковці, висловлені В. М. Гринчаком: «Однією з основних складових предмета науки кримінології є вчення про особу злочинця. Без нього неможливо до кінця з'ясувати всі інші кримінологічні проблеми, будь-то детермінанти злочинності чи організація боротьби з нею» [1, 92]. Відомий російський кримінолог Ю. М. Антонян наголошував, що особа злочинця завжди була однією з центральних проблем всіх наук кримінальної спрямованості, особливо, в першу чергу, кримінології [2, 11]. Незважаючи на те, що проблема особи злочинця займає значне місце в юридичних науках, чіткої позиції у визначенні її серед науковців не має. Але

при цьому всі вони погоджуються з тим, що вивчення особи злочинця в кримінології підпорядковано виявленню закономірностей злочинної поведінки, злочинності як масового явища, їх детермінації і розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо боротьби зі злочинністю. Визначаючи сам термін «особа злочинця», науковці, незважаючи на ті чи інші розбіжності, погоджуються в тому, що це є сукупність певних значущих ознак, властивостей, зв'язків і відносин, які характеризують її як людину, що вчинила злочин [3].

На думку В. М. Гринчака, всі ці властивості можна поділити на наступні групи: а) соціально-демографічні; б) кримінально-правові; в) соціальні ролі і статус; г) морально-психологічні характеристики [1, 95-97].

До речі, все це загальнокримінологічні питання, що притаманні будь-якому виду злочинності, дослідженням яких займалися багато науковців, а саме: С. Н. Абельцев, Ю. М. Антонян, В. М. Алієв, Ю. Д. Блувштейн, К. Е. Ігошев, В. М. Кудрявцев, В. Є. Ємінов, О. Б. Сахаров та інші. Але в той же час в роботах названих науковців проблемі характеристики особи злочинця, що вчинює службове підроблення, належної уваги не приділялося. Крім того, необхідно наголосити на тому, що за останнє десятиріччя спостерігається тенденція до збільшення зареєстрованої кількості службових підроблень в Україні. Так, наприклад, в 2003 році було зареєстровано 5035 злочинів, а в 2013 році – 6477.

Динаміка змін абсолютної кількості службових підроблень, зареєстрованих в Україні за період з 2003 року по 2013 рік

Враховуючи викладене вище, метою нашого дослідження став аналіз кримінологічних рис, що характеризують цю особу.

В межах проведеного нами дослідження, ми використовували експрес-інформацію про стан злочинності в Україні за 2013 рік, яку підготував Департамент інформаційних технологій МВС України (далі ДІТ).

Першою групою ознак, що характеризують особу, яка вчинює злочин, пов'язаний з підrobкою документів та їх використанням, є **соціально-демографічні** ознаки. Вони передбачають характеристику особи за статтю, віком, освітою, місцем народження і проживання, громадянством та іншими відомостями демографічного характеру.

Проаналізувавши статистичні дані щодо віку особи злочинця (за інформацією ДІТ), ми можемо констатувати, що найбільш показові вікові групи представлені наступним чином: 29-39 років – 23,1 %, 40-54 років – 41,5 %. Весь спектр цього питання відображено в Таблиці № 1.

Таблиця № 1

Віковий склад осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 366 КК України за 2013 рік

Період	Виявлено осіб, які вчинили злочини	Вік особи злочинця на момент вчинення злочину						
		14-15 років	16-17 років	18-28 роки	29-39 років	40-54 років	50-59 років	60 років і більше
2013 рік	1358	-	-	144	314	564	138	117

Що стосується неповнолітніх осіб, то серед досліджуваної сукупності осіб, які вчинили відповідні злочини, така категорія взагалі не була зареєстрована. Викладені вище цифри дають можливість вважати, що найбільш схильними до вчинення суспільно небезпечних діянь пов'язаних зі службовим підrobленням є особи зрілого та старшого віку, а саме від 29 до

54 років. При цьому вони складають більш ніж 60 % від усієї сукупності осіб злочинців, що вчинюють службове підроблення.

Що стосується статевій належності особи, то серед виявлених осіб, у межах проведеного дослідження, 61,2 % складають чоловіки та 38,8 % – жінки. Тобто більше, ніж у третині випадків, підроблення документів вчинюється жінками.

За освітнім рівнем виявлені особи, які вчинили службове підроблення, найбільш частіше характеризувались як особи які мають повну вищу і базову вищу освіту, а саме – 72,7 %. Загальний розподіл осіб за освітою на момент вчинення злочину наведено у Таблиці № 2.

Таблиця № 2

Розподіл осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 366 КК України за освітою на час вчинення злочину в 2013 році

	Рівень освіти особи			
	Повна вища і базова вища	Професійно-технічна	Повна загальна середня та базова загальна середня	Початкова загальна та без освіти
Кількість виявлених осіб	987 (72,7 %)	241 (17,7 %)	130 (9,6 %)	-

Серед категорії осіб, що розглядається, 98,8 % виявилися громадянами України, інші – іноземці (1,2 %).

Наступна група ознак має **кримінально-правовий характер**, що у свою чергу, визначають спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, види співучасті (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), інтенсивність кримінальних проявів, наявність судимості тощо.

Аналізуючи архівні кримінальні справи, вдалось з'ясувати, що особа, яка вчинює відповідні злочини, здійснює це вперше – майже 90 % засуджених, і тільки 10 % мають на момент вчинення злочину судимість.

Більш детально хотілось б зупинитись спрямованості і мотивації злочинної поведінки.

Характеризуючи мотив та мету службового підроблення, на нашу думку, необхідно розглядати їх у межах механізму злочинної поведінки. До речі, сучасні кримінологи з цього при-

воду не мають єдиної думки. Так, наприклад, І. М. Даньшин, розглядаючи «механізм» конкретного злочину в межах причин та умов одиничного злочину, центральне місце відводить криміногенній ситуації [4, 87-89]. С. А. Тарарухін, у свою чергу, розглядає механізм злочинної поведінки крізь призму процесу соціалізації [5, 14]. З іншого боку проблему механізму злочинної поведінки розглядає В. Н. Кудрявцев. По-перше, він механізм злочинної поведінки визначає як повну послідовність розвитку злочинних дій. По-друге, механізм умисного злочину, на його думку, як правило, включає в себе три основні ланки: мотивацію злочину; планування злочинних дій; їх реалізацію [6, 178-180].

Іншим чином розкриває механізм злочинної поведінки особи С. М. Іншаков. Він наголошує на тому, що цю проблему необхідно розглядати через розуміння структури причин окремого злочину. На його думку, формування злочинної поведінки проходить окремі етапи, які, в свою чергу, мають певні особливості: формування у людини негативних якостей; набуття негативними якостями стійкого стану; взаємодії поведінки особи з обставинами, що ускладнюють правомірну поведінку, чи обставини, що полегшують протиправну; прийняття особою рішення; реалізації злочинного наміру та досягнення певного результату, тобто мети злочину [7, 61-65].

Отже усвідомлюючи місце мотиву та мети в кримінологічній характеристиці особи, необхідно наголосити на тому, що ці характерні ознаки є ключовими в механізмі формування злочинної поведінки.

Аналізуючи матеріали архівних кримінальних справ, які кваліфікували злочинні діяння, як службове підроблення, ми дійшли висновку, що переважна більшість з них вчинюється з корисливим мотивом і невелика частка має легковажно-безвідповідальний мотив або, так зване, неправильне розуміння службових обов'язків.

Матеріальна зацікавленість, як мотив злочинної поведінки, пов'язана з прагненням до задоволення матеріальних потреб людини (потреби в речах, грошових коштах, певних послугах тощо). Коли ці потреби деформовані, мотивація носить назву – корислива. Причини виникнення такої мотивації можуть бути різні: починаючи від бажання постійно накопичувати матеріальні цінності і закінчуючи недостатнім рівнем життя та скрутним фінансовим становищем. Проводячи дослідження архівних кримінальних справ та розглядаючи проблему мотивації поведінки злочинців, ми дійшли висновку, що корислива мотивація виступає на перше місце.

При цьому, в усіх випадках винні особи мали внутрішнє стимулювання до того, щоб вчинювати відповідні злочинні дії. І головне полягає у тому, що в кожному випадку, в усіх існувало бажання отримати, будь-яким чином, відповідну користь від своїх дій. Саме це було основою корисливого мотиву.

Що ж до характеристики мети злочину, то у механізмі вчинення злочину вона з'являється на етапі прийняття рішення про злочинний намір. Особа, що на цей момент, вже набула криміногенних ознак, які, в свою чергу, були нею закріплені в свідомості, визначає для себе певні пріоритети та напруженими майбутньої «діяльності». Тобто, особа намічає собі той результат, який вона буде намагатися досягти. Кримінальне право та інші юридичні науки визначають цей результат, як мету злочину. В нашому випадку, винна особа завчасно ставить собі за мету підроблення офіційного документа, тобто службове підроблення, з подальшим його використанням. При цьому, така ситуація спостерігається у 90 % кримінальних справ, що нами аналізувались. Тобто, існує певний етап готування злочину, який полягає, в певних діях по підробці відповідних документів для подальшого їх використання.

Що стосується одноосібного чи групового характеру злочинної діяльності, а також видів співучасті (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), то треба відмітити, що приблизно в 80 % випадків винна особа вчинювала службове підроблення одноособово, а в 10 % – мала співучасників. При цьому, як правило, співучасть мала просту форму, тобто всі співучасники виступали у ролі виконавців. І тільки в окремих випадках – складну, тобто був присутній рольовий розподіл на види співучасників.

Крім того, характеризуючи особу злочинця з боку кримінально-правових ознак, треба зазначити, що в 95 % випадків засуджені особи визнали свою вину в повному обсязі. Це свідчить про те, що всі вони, в переважній більшості, не ставили за мету існувати в загальнокримінальному середовищі, а злочин вчинили, у переважній більшості, під впливом певних об'єктивних чинників.

Необхідно наголосити на ще одній особливості у характеристиці винної особи з кримінально-правового боку – в переважній більшості випадків суд визнав наявність у діях цих осіб пом'якшуючі обставини. Як правило, це вчинення злочину вперше, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, збіг тяжких особистих та сімейних обставин, скрутне фінансове становище та інше.

Наступна, **соціально-рольова** група ознак, розкриває функції індивіда, обумовлені його становищем у системі суспільних відносин, належністю до певної соціальної групи, взаємодією з іншими людьми та організаціями у різних сферах життя (робітник чи службовець, рядовий виконавець чи керівник, неодружений чи глава сім'ї, працездатний чи непрацездатний, безробітний і т. п.).

Розглядаючи ознаки цієї групи, особливо коли мова йде про злочини, пов'язані зі службовим підробленням, важливого значення набуває питання: працювала людина на момент вчинення злочину чи ні. Під час вивчення статистичної інформації, що була надана ДІТ, було з'ясовано, що винні особи в 10,2 % випадків ніде не працювали і не навчались. Іншими словами, мова йде про те, що переважна більшість осіб, які вчинили службове підроблення, є такими, що мають певне місце в соціальній структурі. Найбільш характерними сферами зайнятості таких осіб можливо виділити – державна служба, посадові особи місцевого самоврядування, працівники правоохоронних органів та військовослужбовці. Іншими словами, особа, яка вчиняє такий злочин, є службовою особою. І це найбільш значуща риса соціально-рольового характеру, яка визначає основний зміст особи злочинця, що вчиняє службове підроблення.

Таблиця № 3

Розподіл осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 366 КК України за зайнятістю на час вчинення злочину в 2013 році

Період	Зайнятість особи на час вчинення злочину										
	посадові та службові особи	професійні судді	працівники правоохоронних органів	посадові та службові особи інших органів влади	військовослужбовці	учні та студенти навчальних закладів	працездатні, які не працюють і не навчаються	безробітні	державні службовці	депутати	посадові особи місцевого самоврядування
2013 рік	7	-	56	8	27	14	84	55	80	6	63

Що ж до питання сімейного стану винних осіб, то в більшості випадків вони мали свою родину, при цьому на вихованні були неповнолітні діти.

Розглядаючи **морально-психологічну** групу ознак, що характеризують особу злочинця, необхідно дослідити моральні та психологічні якості, сукупність яких дозволяє пізнати внутрішній світ особи: її світогляд та моральні риси, погляди, переконання, ціннісні орієнтири тощо.

До моральних ознак належить світогляд особи, її духовність, відповідні погляди, установки та цінності орієнтації. Особа злочинця, що вчинює підроблення документів та їх використання, характеризується, як правило, зневажливим ставленням до суспільних інтересів та обов'язків, не додержанням правових норм, певним рівнем егоїзму тощо.

Психологічні ознаки особи злочинця ми розглядаємо через її інтелектуальні, емоційні та вольові властивості.

З інтелектуального боку особа, що підроблює офіційний документ, характеризується високим та середнім рівнем освітніх знань, у певному сенсі, доволі широким колом світогляду.

До емоційних ознак цієї особи ми можемо віднести стриманість у поведінці та висловлюваннях, обміркованість своїх вчинків, безконфліктність та неагресивність, постійність у стосунках з іншими людьми.

Особливість вольових ознак полягає в тому, що особі підроблювача притаманне уміння свідомо регулювати свою поведінку, здатність приймати і виконувати свої злочинні рішення, при цьому досягати поставленої мети, зокрема: підроблення офіційного документу та його подальше використання.

Необхідно також наголосити на тому, що розглянуті нами ознаки особи злочинця перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності. Так, соціально-демографічні ознаки особи значною мірою визначають її соціальні ролі та, разом з останніми, є вирішальним фактором у формуванні моральних та психологічних якостей особи. Низка ознак може мати альтернативний характер, тобто, одночасно їх можна віднести до кількох груп (наприклад, громадянство, партійність).

Таким чином, комплексне вивчення особи злочинця, що вчинює суспільно небезпечне діяння, яке пов'язане із службовим підробленням, не повинно обмежуватися встановленням певних окремих ознак, які нерідко лише поверхово характери-

зують особу, а має проводитись з достатньою глибиною і у їх взаємодії. Це буде гарантією більш повного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і недопущення вчинення злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Курс кримінології: Загальна частина : підручник: У 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 92.

2. Антонян Ю. М., Кудрявцев В.Н., Эминов В. Е. Личность преступника. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 11.

3. Криминология / А. А. Герцензон, В. К. Звербуль, Б.Л. Зотов и др. / Отв. ред. проф. И. И. Карпец, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, А. Б. Сахаров. – М. : Юридическая литература, 1976. – С. 150.; Антонян Ю. М., Кудрявцев В.Н., Эминов В. Е. Личность преступника. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 14.; Криминологія: Загальна та Особлива частина: [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед; За ред. проф. І. М. Даньшина. – Харків: Право, 2003. – С. 65-66.; Иншаков С. М. Криминология: Учебное пособие. – М. : Юриспруденция, 2002. – С. 40.; Курс кримінології: Загальна частина : підручник: У 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 94.; Криминология : учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2004. – С. 151.

4. Криминологія: Загальна та Особлива частина: [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед; За ред. проф. І. М. Даньшина. – Харків: Право, 2003. – С. 87-89.

5. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления. – К. : «Вища школа», 1977. – 150 с.

6. Криминология : учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2004. – С. 178-180.

7. Иншаков С. М. Криминология: Учебное пособие. – М. : Юриспруденция, 2002. – С. 61-65.

В статъе осуществлен криминологический анализ лица, совершает служебный подлог и раскрыто содержание ее основных характерных черт: социально-демографических, уголовно-правовых, социально-ролевых и морально-психологических.

Ключевые слова: *служебный подлог, личность преступника, свойства личности преступника.*

The article made criminological analysis of a person who commits forgery and reveal the contents of the main characteristic features: socio-demographic, criminal, social, role-playing, moral and psychological.

Key words: *fraud, identity of the perpetrator, properties of offender.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2014
